

Byggeskikken på Merdø på 1700-tallet

Hilde L. Austarheim

Upanelte tømmerhus med torv på taket var vanlig også langs kysten på 1600-tallet. På slutten av dette århundret og utover 1700-tallet endres byggeskikken både når det gjelder størrelsen på og utformingen av husene. Dette skjer i takt med utviklingen i sjøfarten. Hvordan så husene på Merdø ut på denne tiden, og hvordan ble de endret?

Midtre Merdø midt på 1900-tallet.
Arkiv: AAM.18005.

Byggeskikken langs Nedeneskysten

I løpet av 1600-tallet førte utviklingen i skipsfarten til framveksten av større og mindre tettbebyggelser langs skipsleia på fastlandet og på øyene, i form av strandsteder og uthavner. Den nære kontakten med England og kontinentet førte nye impulser til kyststrøkene, også når det gjaldt utviklingen innen byggeskikken. Allerede fra slutten av 1500-tallet fikk husene her jernovner og blyinnfattede vinduer. Tidlige tegninger viser både 1- og 2-etasjes laftede hus på midten av 1600-tallet.¹ Større vindusruter med tresprosser ble vanlig omkring 1700.² Husene fikk bordkledning, og tegl erstattet torv- og bordtak. Nyhetene kom først til kysten, mens det tok lengre tid før de spredte seg innover i landet.³

Pehr Kalm (1716-1779), som besøkte landsdelen i 1746-47, observerte at de små husene i områdene omkring Grimstad og Arendal hadde panel på veggene, vinduer, hollandske tegl på taket og jernovner, i motsetning til husene inne i landet.⁴ Etter hvert som byene tok form på begynnelsen av 1700-tallet med sine borgerhus, ble også disse forbilder for den mer folkelige byggeskikken.

Langs kysten og i de kystnære bygdene i Aust-Agder er det bevart flere eksemplarer av to spesielle hus, *gavlhuset* og *nedeneshuset*, begge med tydelige europeiske forbilder.⁵ Gavlhuset er en svært gammel hustype, også kalt «strandsitterhus», da dette var huset for sjøfolk, losere og fiskere langs stranda, mens nedeneshuset var det vanlige våningshuset på gårdene.⁶ Gavlhuset har fått sitt navn etter den karakteristiske gavlen som er husets

Dørbeslag på døren til dagligstuen, Merdøgaard museum.

Foto: Hilde L. Austarheim 2017.

Fra Narestø. Her ses flere gavlhus til venstre og ellers større, påbygde hus med halvvalmet tak fra begynnelsen av 1800-tallet og hus preget av sveitserstilen fra 1860-årene.

Foto: Løvfold, Arendal.

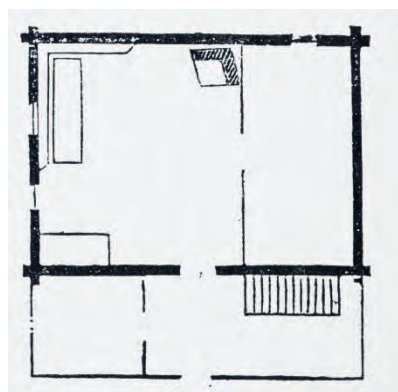
Arkiv: AAA.PA-2112.L3.019.

Tegning av hus med 2-romsplan med stue med peis (skorsten), avdelt kammers og inngangsdør på langveggen med svalgang foran. Eilert Sundt bruker ikke begrepet gavlhus, men det må være et slikt hus han har sett i Øyestad: «I Øiestad strax vestenfor Arendal kan også den samme grundform kjendes (fig. 94); men her er utviklingen tildels bleven annerledes, på en maade modsat, med vækst ikke i længden, men i bredden.»

(Eilert Sundt 1976, 194).

Eilert Sundt 1976, 190.

hovedfasade.⁷ Huset er laftet i rektangulær form og hadde 1- eller 2-romsplan med stue og kjøkken bak. Skilleveggen mellom stue og kjøkken er av stående bord. Pipen er plassert i enden av skilleveggen for både ovnen i stuen og grua i kjøkkenet.⁸ Som beskyttelse for inngangsdøren har huset gjerne en svalgang på siden, som fulgte husets møneretning.⁹ Svalgangen er av reisverk og er bordkledd. Etasjen over har kammers og «øde loft», et uinnredet loft åpent til røstet. Gavlhuset kunne også ha to fulle etasjer og loft over.¹⁰ Når gavlhuset ble utvidet i bredden, ble taket trukket nedover tilbygget, slik at huset fikk en skjev røsting. Svalgangen i den ene siden og tilbygd kammers på den andre siden gjorde at gavlhuset kunne ha større bredde enn lengde.¹¹

Eilert Sundt (1817-1875) undersøkte byggeskikken i flere deler av landet i 1860-årene. Han presenterte en grunnform som består av et rektangulært hus med avdelt kammers og med inngang på langveggen med svalgang og trapp.¹² Gavlhusets grunnplan samsvarer med denne grunnformen. Sundt mente videre at den «nedenæs'ske stueform» (nedeneshuset) var utviklet fra et slikt 2-roms stuehus, oftest ved at et bryggerhus ble påbygd huset. Nedeneshuset i rendyrket form, slik Eilert Sundt beskrev det i 1860, er et rektangulært hus med to laftede tømmerkjerner med tverrsval imellom og en lukket langval bak med trapp til 2. etasje. Husets møne ligger midt over selve tømmerkjernen, og taket er trukket ned over svalgangen bak. Inngangsdøren er i svalen. Første etasje består av en stue med jernovn og et avdelt kammers med skorsten, også brukt til matlaging. Den andre tømmerkjernen inneholder bryggerhus med skorsten og bakerovn med eget pipeløp. Over stuen ligger salen, og her var ellers sengeværelser og kott. Bryggerhusloftet kunne være innredet som føderådsloft eller sengekammers. Også svalgangene hadde avdelte kott.¹³ Ulf Hamran skriver at denne hustypen, som var utbredt i hele Øst-Nedenes, for det meste ble oppført fra midten av 1700-tallet og fram til 1800.¹⁴

Den tidlige bebyggelsen på Merdø - problemstillinger og kilder

Omkring 1700 var det bosatt omkring 70-80 mennesker på Merdø, og hundre år etter var folketallet steget til 125.¹⁵ Bebyggelsen ligger på tre steder på den nordre siden av øya mot det lune «bassenget» mot Revesand på Tromøy, hvor det var gode ankringsforhold. Denne konsentrasjonen av hus samsvarer med bebyggelsen slik den er framstilt på kartet over arendalsområdet fra 1647. Husene på Merdø er tegnet som 1-etasjes, laftede hus med saltak, og det ser ut som om takene er tekt med bord.¹⁶ Kartet kan ikke betraktes som en korrekt gjengivelse av bebyggelsen slik den var, da det er preget av karttegnerens fokus.¹⁷

Både Thomas Flinthougs kart over Merdø med bl.a. hustomter og hager fra 1799 og Finnur Magnussons akvareller fra disse tre bebyggelsene i 1801, viser at det har foregått en betydelig økonomisk utvikling i uthavna i løpet av 1700-tallet. Akvarellene viser både hus med to etasjer og loft med

Tegninger av den «nedenæs'ske stueform». Langveggen med inngangsdøren har ingen vinduer, da dette er den innkledde langsvalen under det «nedtrukne» taket. På den andre langveggen er det bare vinduer, ikke dører. Den største tømmerkjernen (på høyre side av fasaden med vinduer) inneholder stue og kjøkken, mens den minste tømmerkjernen (til venstre) er det påbygde bryggerhuset. Eilert Sundt 1976, 191.

Utsnitt av kart ca. 1647 som viser de tre bebyggelsene på Merdø.
Arkiv: Statens kartverk.

gavlen mot sjøen og hus med to fulle etasjer og langveggen som hovedfasade.¹⁸ Et tidligere gavlhus er fotografert omkring 1870 på østre Merdø.

Bevarte, eldre hus er ellers en viktig kilde til byggeskikken, men husene er naturlig nok ombygd. I dag er det meste av Merdøs bebyggelse fra 1800-tallet, med enkelte bevarte hus fra 1600- og 1700-tallet. Både på østre og vestre Merdø var det tidligere flere eiendommer med hus enn i dag. På østre Merdø er det bare husene på Merdøgaard museum som står igjen av eldre hus fra før 1850. På midtre Merdø brant åtte hus i 1871, slik at de fleste husene i dette området er fra årene etter brannen.¹⁹ Det vestre huset i denne bebyggelsen, som unngikk brannen, og flere av husene mellom midtre og vestre Merdø kan være gamle. På den vestre delen av øya er det bevart flere gamle hus, blant andre den tidligere tollboden, familien Mikkelsens loshus og gavlhuset på Kamperhaug.

Eiendommen Merdøgaard museum med bevart hovedbygning fra 1730-årene er en spesielt viktig referanse når det gjelder byggeskikken på Merdø. Ut fra dendrokronologiske prøver i 2008 ble det slått fast at hele hovedbygningen ble bygd i årene etter 1730.²⁰ Også dette huset er ombygd i flere omganger. Tidligere sto Christopher Jørgensøns hus her, som ble solgt til Stian Gundersøn d.y. i 1698.²¹

I tillegg til bevarte bygninger, er *skiftemateriale* den viktigste kilden til den eldre byggeskikken.²² Ved å bruke skiftemateriale som kilde kommer en lenger tilbake i tid enn det en kan ved branntakstmateriale. Ulf Hamran pekte blant annet på viktigheten av å utforske denne kilden i sin artikkel om byggeskikken på Sørlandet i 1985.²³ Offentlige arveskifter ble holdt etter dødsfall for å gjøre opp gjeld og fordele verdier mellom arvingene. I tillegg til lister over innbo og gjenstander, beskrives husene. Størrelsen på husene går ikke fram av skiftene, men deres verdi kan si noe om dette. Heller ikke 2. etasjes form eller takkonstruksjonen omtales, men i enkelte skifter nevnes antall vinduer. Husenes beskrivelse følger stort sett en

gjenkjennelig form fra skifte til skifte. Likevel kan de ulike vurderingsmennene ha utelatt elementer i huset som ikke hadde betydning for verdifastsettelsen.

Da gavlhusene er en tradisjonell hustype langs kysten av Aust-Agder, tolker vi gjerne skiftenes beskrivelse av hus med 2-romsplan med loft som gavlhus, selv om dette ikke kan sluttes direkte ut fra beskrivelsen i seg selv. Hus beskrevet med loft over stueetasjen og øde loft over dette igjen, spesielt med vinduer, bør imidlertid kunne tolkes som et gavlhus.

Hva kan skiftematerialet fortelle om byggeskikken på Merdø? Det tilgjengelige skiftematerialet starter i 1696. Sammen med annet kilde-materiale blir det brukt for å undersøke husenes form, grunnplan, materialbruk, innredning og verdi og også hvordan husene ble påbygd og endret.

Våningshusene på Merdø

Husene i 1661

Ingeborg Fløystad skriver i Agders historie 1641-1723 at de små strandsitterhusene i Nedenes ble taksert fra noen få riksdaler til 20-50

Den midtre bebyggelsen på Merdø fotografert fra Vestre Valen ca. 1910.

De fleste av husene her er preget av sveitserstilen da de ble bygd opp etter en brann i 1871 eller ble ombygd i sveitserstil. Midt i bildet, nede ved bryggene, ligger et eldre, mørkt hus med to piper, løpenr. 300/bnr. 8. Skiftet etter Peder Olsen i 1815 beskriver en 6-laftet bygning med stue, kammers, kjøkken og tilbygd bryggerhus nede og sal, salskammers, to kleskammerser og spiskammers oppe.

I salskammerset holdt Peder Olsen biljardstue. Hans bror, los Ole Olsen, var senere eier av huset.

Foto: AA.5039.

Merdøgaard museum med sjøboden i øst og fjøset bak i 2008. Huset ligger med nordre (nordvestre) langfasade mot sjøen, Tromøy og innseilingen til Arendal. Utover 1700-tallet ble vindusrekkene mot sjøen viktige. Huset hadde færre vinduer i 1769, og det ble senere bygd om i empirestil. Merdøgaards sjøbod er bygd uten direkte tilgang fra sjøen, i motsetning til de bevarte sjøbodene på midtre Merdø. Sjøboden er laftet i to etasjer med lukkede (innkledde) svalganger på en langside og en gavlside. Taket er asymmetrisk med saltak midtstilt over tømmerkjernene og forlenget ut over svalgangen, på samme måte som på hovedbygningen.

Foto: Karl Ragnar Gjertsen.
AAKS.DF.2008.02.

riksdaler i 1661. Velstående borgeres hus kunne ha en verdi opp til 300-700 riksdaler og enda høyere for de rikeste.²⁴

På Merdø var husene med grunn taksert fra 60-180 riksdaler i 1661, altså betydelig over strandsitterhusene i Nedenes.²⁵ Det er seks eiendommer (sju hus) som er nevnt i denne kilden. Den østre eiendommen på Merdø var eid av Stian Gundersøn d.e., som livnærte seg ved vedsalg, fiske og å ro skipsfolk til og fra skipene. Hans hus og grunn var verdt 120 riksdaler. Niels Thommessøn, som hadde overtatt eiendom fra sin far Thommes Madssøn, eide halvdelen av en skute sammen med sin mor og drev litt handel. Hans hus med grunn, også på østre Merdø, var verdt 70 riksdaler. På midtre Merdø var eiendommen til fisker og los Peder Jørgensøn verdt 180 riksdaler, den høyeste verdien av eiendommene på Merdø, men den besto riktignok av *to hus* med fri grunn. Gjestgiver Giert Sørenssøns hus var taksert til 140 riksdaler, og Niels Anderssøns hus til 70 riksdaler. Niels Anderssøn var fisker og los og drev også litt handel. Disse husene lå også på midtre Merdø. Guttorm Mathiassøn på vestre Merdø var fisker og styrmann og seilte for hyre til Ålborg. Hans hus med grunn var verdt 60 riksdaler.

Hus med 2-romsplan

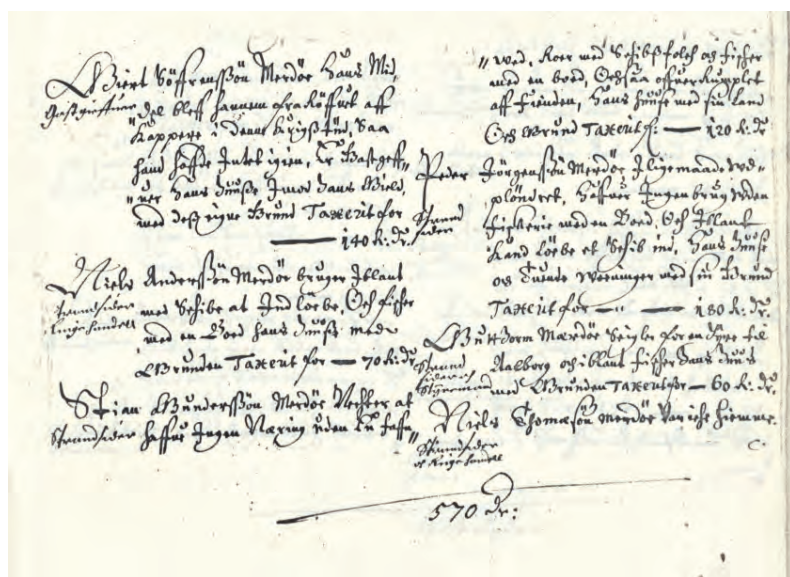
Ut fra opplysningene i det undersøkte skiftematerialet, hadde de fleste av husene på Merdø på 1700-tallet 2-romsplan med stue og kjøkken og loft over. Noen av husene hadde et «øde loft» over loftet igjen. Et representativt eksempel på et av de tidlige husene med 2-romsplan er «Den øverste vaaning» på Merdø, på eiendommen helt øst på øya, som er beskrevet i Jens Nielssøn Merdøs skifte fra 1708, den tidligere nevnte Stian Gundersøn d.e.s sønnesønn:

Stuehuset hadde godt tegltak og kledning. I stuen var det en «jernkakkelovn», som er betegnelsen brukt om jernovner. Kjøkkenet var avdelt med en bordvegg. Her var det «skorsten», betegnelsen for grue eller peis, det åpne ildstedet. Mellom stuen og kjøkkenet var en innelukket, panelt seng. Ved inngangen til stuen var en svalgang av bord. I den nordre enden var det avdelt en liten matbod, og i den søndre enden var det oppmurt en liten kjeller på tre sider til kjøkkenveggen. Over stuen var et kammers med en seng, og over kjøkkenet var et lite kammers avdelt med bord. Her var det en skorsten og en fast himmelseng. På loftet var det også flere små kammers og et lite spiskammers. Over dette loftet var et øde kornloft.²⁶ Denne beskrivelsen av hus med loft over loft tyder på at dette er et gavlhus. Huset var innredet med faste senger, benker, kistebenker, slagbenker og slagbord, i tillegg til kister, skrin og et gammelt hollandsk eikeskap. Eiendommen med hus og grunn og også med et fjøs og halvparten i en brygge og bolverk var taksert til 230 riksdaler, 110 riksdaler mer enn farfarens hus i 1661, 48 år tidligere.²⁷ Det er uvisst om Jens Nielssøns hus var det samme huset farfaren hadde, som var blitt forbedret, eller et annet hus.

Låsen på den gamle 1700-tallsdøren på baksiden av våningshuset på Merdøgaard.

Foto: Hilde L. Austarheim 2008.

Fra Landkommisjonen 1661 med beskrivelse av eiendom og næringsvei til strandsitterne på Merdø. Et par av dem var blitt plyndret av kapere, nemlig gjestgiver Giert Sørensen og Peder Jørgensen.

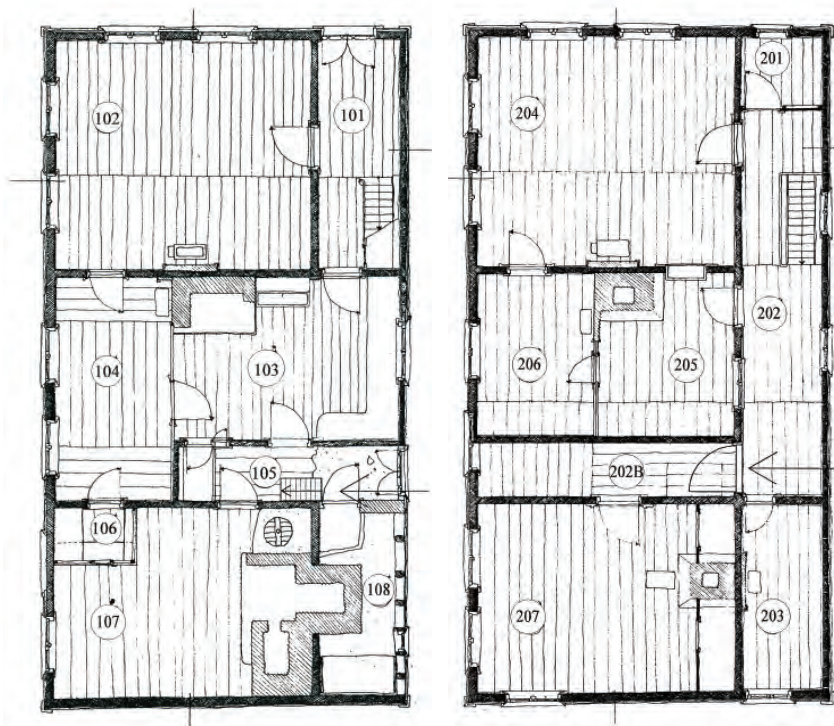
Bebyggelsen på østre Merdø på Finnur Magnussons akvarell «Mardow No 1» datert den 16. august 1801. Tre store våningshus med gavlen mot sjøen ligger til venstre, deretter sjøboden, våningshuset og fjøset på eiendommen som i dag er Merdøgaard museum. Våningshuset på Merdøgaard er framstilt med valmtak, et tak som heller mot alle fire sider. Arkiv: Det kgl. bibliotek i København.

Våningshuset på Merdøgaard og et gavlhus, antakelig fotografert i 1870-årene. Gavlhuset har stående panel, den tradisjonelle paneltypen på Agderkysten, mens Merdøgaard har liggende panel. Gavlhuset har tre vinduer i begge etasjer, loft over med et lite vindu og svalgang på vestre side med inngangsdør og vindu. Dette huset ble revet og erstattet av et større sveitserhus i 1891, som ble lagt litt nærmere Merdøgaard. Det gamle gavlhuset har sin historie tilbake til midt på 1600-tallet da «Joen Mardoe Vigen» fra østre Skare på Tromøy bygslet tomt og bygde hus her. I manntallet i 1701 er Jon oppført på «Merdøe eie» under Arendal, som husmann, los og fisker. Etter Jons død i 1714 overtok datteren Karen Jonsdatter og hennes mann, los Hans Aslachsen d.e. (ca. 1675-1736) fra Revesand, senere deres sønn Aslach Hansen og sønnesønn Hans Aslachsen d.y., alle loser. Ukjent fotograf. AAM.M.1080.

De gamle våningshusene hadde som oftest en *svalgang* foran inngangen, som i huset beskrevet over.²⁸ Svalgangen eller svalen var bygd i panelt reisverk. Om Reier Christensøns hus på midtre Merdø som hadde ny kledning på tre sider i 1699, heter det: «... og paa dend Ø: Siide Een Svale, hvor Indgangen til Stuen og trappen til over-Kammersene Er.» I Maren Christensdatters skifte (1779), enke etter Torgje Nielssen på Kamperhaug på vestre Merdø, er dette beskrevet som et «bislag», et begrep gjerne brukt om en kortere svalgang på siden av huset.²⁹ Trappen til loftet var plassert i svalgangen. I Mathias Guttormsøn d.y.s hus på vestre Merdø (1698), hvor svalgang ikke er nevnt, gikk trappen opp til loftet fra stuen.³⁰

Plan over hovedbygningen på Merdøgaard. Storstuen (102), dagligstuen (104) og bryggerhuset (107) i 1. etasje og salen (204), kammers (206) og Kinasalen (207) i 2. etasje ligger mot husets langfasade mot sjøen. I 2. etasje ses tydelig langsvalen og tverrsvalen, mens i 1. etasje er kjøkkenet (103) forlenget ut i langsvalen og dagligstuen (104) ut i tverrsvalen. Den vestre delen består av bryggerhus med grue (skorsten), innmurt bryggerkjele og bakerovn. Bakerovnmuren går ut i et lite rom i langsvalen (108). Langsvalen i 2. etasje inneholder et soveværelse i vestenden (203) og et kott i østenden. Salen ligger over stuen, og Kinasalen ligger over bryggerhuset. I midtpartiet er et par kammers, det bakerste med oppgang til overloftet (205). Huset har to pipeløp. Kjøkkenet har grue, og jernovnen i stuen går inn i samme mur. I 2. etasje går den samme muren i det bakerste kammerset med forbindelse til jernovnen på salen. Det vestre pipeløpet går fra bryggerhuset og opp i Kinasalen, hvor jernovnen er koblet til. Tegninger: Einar Fiane 1957.

De større, sammensatte husene

I løpet av 1700-tallet ble både byggeskikken, interiør, gjenstander og utstyr påvirket av sjøfartens ekspansjon, noe vi ser i skiftematerialet utover 1700-tallet. Finnur Magnussons akvareller fra 1801 viser også flere større, sammensatte hus i to fulle etasjer i alle de tre bebyggelsene på øya.³¹ Husene hadde en 2. etasje med full høyde. Vindusrekker i langfasaden i to etasjer var det nye stilidealet utover på 1700-tallet.

På Finnur Magnussons akvarell fra 1801 er de store våningshusene på Merdøgaard og Tollboden framstilt med *valmet tak*, mens de i dag har saltak. Men kan en stole på denne ene kilden? Det ene er våningshuset på Merdøgaard museum, bygd i 1730-årene av kinakaptein Zacharias Allewelt. Zacharias Allewelts nye hus må ha skilt seg ut som stort, moderne og imponerende i et nabolag av mindre hus den gangen det ble bygd. Huset erstattet Stian Gundersøn d.y.s gamle gavlhus.³² Ole Larssøn Dahll, som var gift med Mette Herlofsdatter, kjøpte huset i 1756 for 200 riksdaler.³³ Huset framstår i dag som et nadeneshus. Taket er røstet rett over tømmerkjernene og dratt nedover den lukkede langsvalen, slik at taket har skjev røsting. Huset har imidlertid en mer kompleks romplan enn det rendyrkede nadeneshuset, noe som kan være et resultat av senere ombygginger.

Det andre huset som er framstilt med valmet tak, er det store huset på vestre Merdø som ble solgt til staten i 1807 og brukt som tollbod.

Familien Mikkelsens loshus på vestre Merdø. Det var trolig dette huset som losoldermann Søren Hansen Nabben og konen Anne Sørensdatter eide og deres datter Birgithe Sørensdatter overtok. Senere var det sønnen Michel Sørensen som eide huset og ga navn til den kjente losfamilien Mikkelsen. Arkiv: KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv, bilde nr. 394.

Dette huset er sannsynligvis det huset som er beskrevet i kaptein Niels Schold og Aasille Christensdatters felles skifte i 1805. Huset hadde to stuer og to kammers, samt et kjøkken med bakerovn og en forstue nede, samt kjeller. Over var en stor sal og tre kammers, og over der igjen var et stort loft. Huset var tegltekkt og hadde kledning og to jernovner. Med fjøs og 1/4 kalveskinns jordegods i tillegg var verdien hele 550 riksdaler, Merdøs absolutt mest verdifulle eiendom.³⁴ Dette huset kan ha vært et såkalt *midtgangshus*, en hustype med rektangulær, symmetrisk grunnplan med gjennomløpende midtgang, to etasjer og valmtak, hus bygd av embetsmenn og storborgere på 1700-tallet.³⁵

På midtre og vestre Merdø var det flere større hus med en sammensatt form og sannsynligvis full høyde i 2. etasje beskrevet i skifter etter 1800. Losoldermann Søren Hansen og Anne Sørensdatters hus (1806) på vestre Merdø inneholdt dagligstue, kammers, kjøkken, kjøkkenkammers, bryggerhus, spiskammers og et kammers «paa den andre siden av gangen». Denne formuleringen tyder på at huset hadde en tverrsval eller midtgang. Oppe var det sal og salskammers. Datteren Birgithe Sørensdatter, som var enke, forklarte at hennes far «kort før han ved Døden blev bortkaldet meddehlet hende Skiøde paa hans da ejende vaahnings og Udhuus-bygninger med Tilhørigheder samt ¼ Jordegods i Mærdøe beliggende i Tromøe Sogn for Kiøbesumma 200 Rigsdaler». Med på kjøpet var ei ku! I denne forbindelse «sagde Birgithe Sørensdatter at den heri Stervboet værende Koe er Hende ved bemeldte Huuse Handel tillige Overdraget, hvilket det omhandlede Skiøde nærmere kan udvise.»

I Birgithe Sørensdatters skifte i 1814 får vi vite at huset var laftet i to etasjer og hadde fem værelser både nede og oppe. Kjøkkenet og bryggerhuset hadde skorsten, og bryggerhuset hadde også innmurt bryggerkjele. Under kjøkkenkammerset var det en liten kjeller. Over 2. etasje var «øde lofter». Huset hadde tre jernovner og ni vinduer, det var bordkledt og taket belagt med røde tegl. På eiendommen var det også et vedskjul i god stand, en gammel sjøbod og et fjøs, som begge var svært forfalne. Også uthusene var tekt med røde teglstene. Eiendommen ble taksert til 350 riksdaler.

På den helt vestre eiendommen på øya bodde ekteparet Lars Andersen og Inger Poulsdatter, som det ble skiftet etter i 1806. Lars Andersen var fisker og los. Eiendommen hadde 1/3 kalveskinns jordegods, en stor eiendom i Merdø-sammenheng, som med husene, sjøbod og bryggeplass hadde en verdi på 250 riksdaler. Her var et usedvanlig innholdsrikt bo.³⁶ Våningshuset, som ble beskrevet som 2-etasjes tre år senere, hadde storsue og dagligstue, kammers og kjøkken. Over var det sal og matloft.

Huset Kamperhof på Vestre Merdø i 1920-årene, da huset ble utleid til sommergjester. Huset er et midtgangshus. Eiendommen var eid av fisker og los Lars Andersen og Inger Poulsdatter til 1806, senere Lars Andersens bror, Iver Andersen og hans sønn Hans Peter Iversen og fra 1826 Torsten Christensen.

Arkiv: KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv.

Påbygging og forbedring av husene

Som vi tidligere har sett, kunne hus med 2-romsplan danne grunnlaget for større, sammensatte hus, bygd ut i lengderetningen, med eller uten tverrsval. Den vanligste måten å utvide gavlhusene på, var å bygge et kammers med sengekammers eller loft over inntil huset i bredden. Gavlhusene fikk da en enda bredere og mer dominerende gavlfasade.

Peder Torckelsens hus på østre Merdø er et eksempel på en slik påbygging. I skiftet etter hans 2. kone i 1712 er huset beskrevet som et vanlig 2-roms hus med stue og kjøkken nede, kammers og spiskammers på loftet. Her var også et bryggerhus «i gården». I hans eget skifte i 1721 går det fram at huset har fått et tilbygg på østre side med et sengekammers med kakkelovn og et kammers over. Huset hadde svalgang med trapp på den andre siden. Peder Torckelsen hadde gjort store reparasjonsarbeider på husene siden 1712, og han hadde også bygd et nytt fjøs. Også bryggerhuset ble påbygd med et kammers med skorsten over og en svalgang. Verdien av husene hadde steget fra 200 riksdaler i 1712 til hele 350 riksdaler i 1721.

Karen Halvorsdatters hus (1757) på midtre Merdø hadde stue med tre vinduer og et tilbygd kammers med to vinduer. Begge rom hadde jernovn. Kjøkkenet lå på baksiden, avdelt med bord. Over stuen var loft med to vinduer og to faste senger, og over kammerset var det et kammers

Vestre Merdø med innseilingen til Arendal. Familien Mikkelsens hus er det mørke til venstre. Det store huset bak er Tollboden, deretter bnr. 17 med uthus og foran bnr. 26.
Arkiv: KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv, bilde nr. 722.

Akvarell av Finnur Magnusson, Mardow no 3», som viser bebyggelsen på vestre Merdø og det dominerende huset som ble brukt som tollbod fra 1807. Huset er framstilt med valmtak. Et lite gavlhus, Kamperhaug, ligger til høyre.

Arkiv: Det kgl. bibliotek i København.

med to vinduer og en fast seng. På grunn av alle vinduene på loftet må dette ha vært et gavlhus. I neste eiers skifte i 1777 beskrives huset med enda et lite kammers ved siden av det påbygde kammerset. Over stuen var det to værelser med jernovn. Over kjøkkenet og «disse værelser» var «øde loft».³⁷

Gjeruld Jonsøns hus og bryggerhus var taksert til bare 34 riksdaler i 1699. Våningshuset, som beskrives som «Toe Huus høyt», hadde jordtak og panel bare på forsiden. Første etasje hadde stue og et lite kjøkken nede,

Fra kjøkkenet på Merdøgaard museum.

Foto: Hilde L. Austarheim 2017.

og loftet hadde sengekammers og matkammers. Dette huset ble utbygd og forbedret i to faser. Datteren Sigrid Gjeruldsdatter (1756) fikk satt panel på hele huset og lagt tegl på taket. Hun erstattet den gamle skorstenen i stuen med jernovn. I hennes skifte er også nevnt en svalgang som inneholdt en kove.³⁸ Verdien var steget fra 34 riksdaler i 1699 til 60 riksdaler i 1756. En senere eier, Jens Nielsen (1763), bygde på et kammers med jernovn på vestre side med et «øde loft» over. Verdien var økt til 80 riksdaler.

Det gamle huset til Berte Aslachsdaughter (1744) på Kamperhaug på vestre Merdø hadde også 2-romsplan. Stuen hadde jernovn og seng, og kjøkkenet hadde skorsten. Huset hadde et «sidehus» med skorsten og bakerovn, og det var tekt med tegl og hadde kledning. Over var et «øde loft». Berte hadde også et fjøs og et «forraadnet» vedhus. Verdien av hus og grunn var 40 riksdaler. Da sønnen hennes, Torgje Nielsen, døde i 1772, hadde huset fått et tilbygd kammers med jernovn og to vinduer. Fremdeles var det bare «øde loft» over. Verdien var steget til 50 riksdaler. Skiftet etter Torgje Nielsens 2. kone, Maren Christensdatter (1779), viser at loftet var innredet med faste sengesteder og et matloft og at det var tilbygd et bislag på den vestre siden, på den motsatte siden av det tilbygde kammerset.

Ut fra dette ser vi at de gamle husene med 2-romsplan bygges ut til hus med 3-romsplan. Da los Tønnes Aanonsen kom flyttende til Merdø i 1770-årene, bygde han et hus med 3-romsplan i ett trinn. Huset hadde stue med tre vinduer og jernovn, kammers med to vinduer og kjøkken med skorsten og bakerovn. Over var loft med et vindu og øde loft.³⁹

Vestre Merdø ca. 1910. Til høyre ser vi losutkikken på Vestre Valen og husene Kamperhof og Kamperhaug, Merdøs eneste bevarte gavlhus. Tollboden, bnr. 17 og Mikkelsens hus midt i bildet. Arkiv: KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv.

Våningshusenes enkelte deler og funksjoner

Taktekking og kledning

På kartet fra 1647 ser det ut som takene på husene er tekt med bord eller honved.⁴⁰ Takstein i form av brent tegl og også mustein ble importert fra Holland allerede rundt 1600. Tegltekte tak ble vanlig på kysten på slutten av 1600-tallet, mens kledning på hele huset ble vanlig rundt 1700. Takene var vanligvis saltak, og åstak var det vanlige i Agder.⁴¹ Påbygde deler på huset kunne ha pulttak, tak som består av én skråflate. Begge takformer ses på kartet fra 1647. På Merdø var de aller fleste takene tekt med tegl på 1700-tallet, og noen steder er det presisert at det er *rød tegl*, noe vi også kan se av akvarellene fra 1801.⁴² Gjerulds Jonsøns hus hadde, som tidligere nevnt, fremdeles «jordtag» i 1699.

De aller fleste av våningshusene på Merdø som er beskrevet i skiftene,

Fra storstuen i 1. etasje på Merdøgaard med jernovnen «Kentauren» fra Næs verk ca. 1810. Ovnens står på et kasseformet understell av tre. Utover 1700-tallet ble det vanlig å flate ut tømmerveggene og dekke dem med duk eller tapeter. Foto: Karl Ragnar Gjertsen. AAKS.DF.2013.08.168.

Storstuen på Merdøgaard i 1910.

Foto: Henrichsen.

Arkiv: KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv.

hadde kledning, ofte «god kledning». Enkelte av husene manglet kledning på noen av veggene. Om Reier Christensøns hus på midtre Merdø heter det i 1699: «Huuset paa dend Væster No: og S Siide med Nye Klædning, og paa dend Ø: Siide Een Svale...» I sønnen Christen Reiersens skifte i 1754 står det om de samme husene: «Huuset med teigl og gl Klædning paa de 3 Siider er forseet, Men den 4 Side ingen Klædning og (...) lidet forraadnet.»

Flere hus hadde bare kledning på forsiden, bl.a. Gjertrud Asbjørnsdatters hus (1739). I Gjeruld Jonsøns skifte (1699) står det: «Huuset paa den Nordre Siide Klæd, paa dend øster og Syndre Siide Ingen Klædning, Men paa de Siider Hvor ingen Klædning Er, Noget for dærfvet.»⁴³ Mathias Guttormsøns hus (1698) hadde «Stoker paa den Syndre siide og med Klædning paa de trende siider».⁴⁴ Til og med så sent som i 1757 manglet det kledning på den vestre siden i Karen Halvorsdatters hus, men i 1773 var kledningen «for det meste» på plass.⁴⁵

Bruk av *tretjære* er den eldste formen for overflatebehandling av kledningen.⁴⁶ I skiftet etter Petronelle Christensdatter (1787), losoldermann Christen Jensen Stæhrs kone, er deres våningshus beskrevet med

«Røed-tieret bord kledning samt med Røed Tegl Tag». Lars Andersen og Inger Poulsdatters våningshus (1806) var «bordklæd og med thiære overstrøget». Børge Erichsen (1780), som seilte i fraktfart, hadde to kasser tjære og fire tjærekoster i sjøboden sin, og Birgithe Sørensdatter (1814) hadde en tjærepøs i vedskjulet sitt.

Stue, kammers, senger og jernovner

De gamle husenes stue i 1. etasje var oppholdsrom og sengekammers. I stuen var det som regel en jernovn, men enkelte av husene hadde fremdeles skorsten i stuen på slutten av 1600-tallet og første halvdel av 1700-tallet.⁴⁷ De eldste jernovnene fra 1650-årene i stuene var bileggerover, firesidete kasseovner, som ble fyrt fra kjøkkenet.⁴⁸ Knud Knudsen Færrevig (1783) hadde en jernovn i stuen, og i kammerset ved siden av var det innsatt et sidestykke av en jernovn, altså en bileggerovn. Brynnild Hanssøn (1704) og Stian Gundersøn d.y. (1709) hadde en «jernkackel vindovn» i stuen. Dette var en eldre type jernovn som ligner på den tidlige bileggerovnen, men som i motsetning til denne ble fyrt fra rommet den sto i gjennom en dør i kortveggen.⁴⁹ Alle disse holdt til på østre Merdø. I Karen Halvorsdatters skifte fra 1757 er ovnen i stuen beskrevet som «Toe Skippunds Jern Kakkelovn». Enkelte ovner er beskrevet med «murte føtter og tut».⁵⁰

Stuehuset til Søren Pedersøn (1696) hadde både skorsten og jernovn i stuen, som ellers var innredet med to skiver (hengslet bord som kan slås opp på veggen) og benker.⁵¹ Da hans gamle hus var tatt over av Hans Iversen (1730), hadde stuen fått et avdelt «Contoir».⁵² Panelt seng eller innelukket seng fantes i flere av stuene.⁵³

Fra slutten av 1700-tallet fikk jernovnene etter hvert flere etasjer for å utnytte varmen bedre.⁵⁴ I Mette Herlofsdatters hus (1769), det senere museet, var det skorsten i kjøkkenet, i sengekammerset (i dag dagligstuen) og i bryggerhuset. Huset inneholdt også fem jernovner: en toetasjes jernovn i stuen, en på salen og en på det ene kammerset oppe, en toetasjes ovn på Kinasalen (salen over bryggerhuset) og en gammel ovn i kammerset på den sørvestre siden, i svalen, der tjenestepiken bodde.

I flere av de eldste skiftene beskrives en innelukket, panelt seng, som var plassert mellom stue og kjøkken, som tidligere nevnt i skiftet etter Jens Nielssøn Merdø (1708).⁵⁵ Kammerset, eller dagligstuen hadde som regel en seng og også skorsten,⁵⁶ eller jernovn.⁵⁷ Kammerset i både 1. og 2. etasje var gjerne et kombinert sengekammers og oppbevaringsrom.

De større, sammensatte husene kunne ha både storstue og dagligstue. Disse fikk etter hvert en innredning som viser en ny sosial og representativ funksjon.

Taket på hovedbygningen på Merdøgaard. Tegltak ble tidlig vanlig langs kysten.

Foto: Hilde L. Austarheim.

Fra kjøkkenet på Merdøgaard museum. Det bevarte museet viser kjøkkenet med utstyr fra Jacob Larssøn og Edel Nielsdatter og deres familie fra slutten av 1700-tallet og ut på 1800-tallet. I Mette Herlofsdatters tid midt på 1700-tallet hadde kjøkkenet «fem dusin» tinn-tallerkner, elleve fat, «omtrent fem dusin» hvite sten-tallerkner, ti fat og to terriner, et dusin kaffekopper av porselen, fire boller, samt gjenstander av kobber og jern. Foto: Karl Ragnar Gjertsen.

Kjøkkenet og skorsten, kjellere og oppbevaring av mat

Kjøkkenet var gjerne avdelt fra stuen med en bordvegg. I gavlhusene lå kjøkkenet på baksiden av huset. Det sentrale elementet i kjøkkenet var det åpne ildstedet, skorstenen, hvor en kunne lage mat.

I enkelte skifter beskrives hus med 2-romsplan med stue og *kammers*, ikke kjøkken. Kammerset har skorsten og må da ha fungert som kjøkken.⁵⁸ Også Eilert Sundt brukte betegnelsen «kammers, brukt som dagligstue» om rommet med skorsten hvor det ble laget mat. På «Væster Mardøe» hadde Peder Guttormsøn og Karen Thomasdatter (1728 og 1721) et lite hus, som ser ut til å ha blitt bygd ut *fra ett til to rom*. Huset hadde stue med jernovn og en «indlugt Panelet Sæng», og her er ikke nevnt kammers eller kjøkken. Ved stuen var en *tilbygd* dagligstue med skorsten og sengested, som da på samme måte må ha hatt funksjon som både kammers og kjøkken. Før huset ble påbygd må stuen ha hatt grue til matlaging.

I Peder Madsens hus på østre Merdø var det en bryggerkjele i kjøkkenet i 1727. Bryggerhuset, som var et eget hus, lå ved enden av huset og inneholdt skorsten og bakerovn, slik at alle disse tre funksjonene fantes. Det finnes flere eksempler på at kjøkkenet inneholdt bakerovn.⁵⁹ I disse

skiftene er det ikke nevnt bryggerhus. Det finnes også et litt senere eksempel på at et kjøkken inneholdt både bakerovn og innmurt kjele.⁶⁰ I flere hus var det seng i kjøkkenet, et svært alderdommelig trekk.⁶¹

Enkelte skifter lister opp innredning og gjenstander rom for rom, mens de fleste deler opp etter de ulike materialtypene. Inntrykket er at kjøkkenet hadde en enkel innredning. I Anne Hansdatters kammer (1709), som må ha fungert som kjøkken, var det et lite hjørneskap, et gammelt matskap, en skive (hengslet bord) og stol og benker, samt en innelukket seng.⁶² Peder Torckelsens kjøkken (1721) hadde et bord med krakk, en gammel krakk og et malt furuskrin. Dorthie Nielsdatter og Niels Jensens kjøkken (1754 og 1755) var møblert med faste kistebenker og roskap (hjørneskap) med to dører.⁶³ Knud Knudsen Færrevigs kjøkken (1783) var møblert med et stort furubord, et mindre bord av eik og en kistebenk. Kistebenker og slagbenker ble brukt både i kjøkken og kammer og de kunne være utstyrt med benkedyner. Stian Gundersøn d.y. (1709) hadde f. eks. en «flamsk benke dyne med blaatt vadmel under» som var sju alen lang. Senere på 1700-tallet hadde øyas skipperborgere velutstyrte kjøkken med servise av tinn, stentøy og porselen.

Spiskammers eller matloft var plassert enten på loftet, i svalgangen, både oppe og nede eller unntaksvis ved kjøkkenet.⁶⁴ I Reier Christensøns hus (1699) var det to små spiskammers over kjøkkenet. Gjerulld Jonsøn (1699) hadde et loft over stuen inndelt i to kammer. Det nordre var sengekammer, og det søndre hadde ingen innredning og ble brukt til

Fra kjøkkenet på Merdøgaard museum.

Foto: Hilde L. Austarheim 2017.

Spiskammerset mellom dagligstuen og bryggerhuset på Merdøgaard museum.

Foto: Hilde L. Austarheim 2017.

Utover på 1700-tallet fikk stue og sal tapet. Her engelsk rokokkotapet fra salen på Merdøgaard fra 1760-årene. Ennå kan en ane at det hvite har vært lys rødt. I Mette Herlofsdatters tid (1769) inneholdt salen et stort innlagt eikeskatoll, en stor seng med fiolett omheng med fire dyner og 8 puter, sju høyryggede stoler, en kontorstol, en trekiste, et firkantet bord og et forgylt speil.

Foto: Hilde L. Austarheim, 2008.

Fra langsvalen i 2. etasje på Merdøgaard museum. Vinduet gir lys inn til kammeret.

Foto: Hilde L. Austarheim 2017.

«Madvares giemer». I Kirsten Jensdatters hus var det spiskammers i 2. etasje og også et fast skap i 1712. I mannen Peder Torckelsens skifte i 1721 nevnes også hyller utenfor kjøkkenet.

Matvarer ble også oppbevart i *kjellere*. Unntaksvis nevnes kjeller under selve huset.⁶⁵ Det vanligste var at det i tilknytning til kjøkken-, stue- eller stuekammerveggen ble murt opp en kjeller med to eller tre vegger og tak over.⁶⁶ I noen tilfeller var dette taket tegltekkt.⁶⁷ I enkelte skifter kalles kjelleren en kove.⁶⁸ I Peder Torckelsens hus var det «kjellerkåve» på den søndre siden, og også Karen Thomasdatters hus hadde «Kaave eller Kielder» på søndre side av stuen, begge i 1721. Mette Jansdatter Linds hus (1720) hadde en kjeller utenfor huset som hadde fått påbygd et lite kammer over med jernovn.

Mathias Pedersøn og Gunborg Stiansdatter (1700) på midtre Merdø hadde et interessant, nytt hus: «ofven ved disse Huuse, opbygt et lidet Nyt Huus, det underste en liden Madboe og ofven ofver et lidet Kammer uden lofft og uden noget snedker verk, taget befandtes med bord og veggene uden Klædning». Dette må jo ha vært et «stabbur» eller «loft», en hustype som ikke er funnet i det øvrige skiftematerialet på Merdø, men som vi kjenner som viktige hus på gårdene på de større øyene og i innlandet.

Husenes 2. etasje, sal og øverste loft

Overetasjen i de mindre husene besto av kammer med og uten sengesteder, kott og spiskammers. De tidligste husene hadde gjerne bare et «øde loft», et uinnredet loft over første etasje. Gavlhusene kunne også ha et loft over 2. etasje, også beskrevet som «øde». I blant benevnes dette som et kornloft.⁶⁹

Kammerset i 2. etasje kunne også bli kalt stue,⁷⁰ salskammers, drengekammers og «Drenge-Senge Kammer».⁷¹ Husene med full oppbygd 2. etasje hadde en sal over stuen med vinduer både i langfasaden og gavlveggen. En sal var en stor stue brukt ved festlige anledninger, men ble også brukt som soverom og oppbevaringsrom. Dette var husets mest representative rom. De fleste husene hadde jernovn i ett av kammersene oppe, men enkelte hadde fremdeles skorsten.⁷²

Det er også eksempler på at begrepet «sal» brukes om rom i 2. etasje i mindre hus hvor det er usikkert om rommet hadde full høyde. «Over Stuen» til Jens Jensen (1772) på midtre Merdø var «et loft eller Sahl med 3 fag Vinduer og 1 Jern Kakkelovn». To hus på østre Merdø, som sannsynligvis var gavlhus, beskrives også med sal. Boel Larsdatters sal over stuen (1718) inneholdt en skorsten, et sengested med fire stolper, et hollandsk bord, en sort og en blå eikekiste med jernbånd, et malt «Cabinet» og et grønt nøkkelskap med forgylte lister. I tillegg til salen besto «Overværelserne» av to kammers, et sengekammers og et matkammers, som lå over kjøkkenet. På Peder Torckelsens sal (1721) var en ny seng med fire stolper og himmel, og en tilsvarende gammel seng, et gammelt bord, et speil med forgylt ramme og krone og en rød kiste.

Søren Hansen og Anne Sørensdatter (1806) eide et større, sammensatt hus med to etasjer. Deres sal er mer inngående beskrevet i skiftet: Her var et sengested med omheng og teppe, et løst sengested og mye sengetøy. For vinduene var det gardiner.⁷³ Videre var det både et brunmalt furubord, et firkantet bord og et tebord med duk, to kister, flere speil og bilder på veggene, i tillegg til mange typer glass, bestikk og en hvit stenoppsats.

Grua med bryggerkjele og bakerovn i bryggerhuset på Merdøgaard museum. I bryggerhusene fantes utstyr og redskaper for grovere matlaging og vasking. I skiftene på Merdø nevnes skore til å henge gryta i, brannjern, ildtenger, tranlamper, vannbøtter og baljer. Til melkestell fantes melkebøtter, kinner, melkeringer og øser, og her var bord, brødheller og baketrau til baking. Til grovere matlaging fantes jerngryter, stekepanner, hakkeblad, saltetrau og flesketrau. Til brygging fantes bryggerkar, øltønner, ølankere, siler og humlesil. I skiftematerialet på Merdø er det også funnet redskap til behandling av korn, som sigd, saae (såld), skjeppes og drøftetrau. Foto: Karl Ragnar Gjertsen.

Lokket på den innmurte bryggerkjelen på Merdøgaard.

Foto: Hilde L. Austarheim 2008.

Bryggerhusene

Bryggerhusene inneholdt som regel skorsten, bakerovn og bryggerkjele. Her foregikk arbeidet med den grovere delen av husholdningen, som melkestell, baking, sylting, arbeid med kjøtt og fisk, vask og ølbrygging. Som vi har sett tidligere, kunne også bakerovnen eller bryggerkjelen være plassert på kjøkkenet inne i våningshuset. Vann ble hentet i brønner.

Bryggerhusets utforming fikk etter hvert innvirkning på våningshusets form. Ruth Hamran skriver at bryggerhusene ble en integrert del av husene i løpet av siste halvdel av 1600-tallet. Før dette var det adskilte bryggerhus, slik det har vært vanlig på gårdene. Neste stadium var bryggerhus i vinkel eller inntil stuehuset med egen inngang. Etter hvert ble stue og bryggerhus bygget sammen under samme tak. Dette hadde praktiske fordeler for dem som arbeidet i kjøkken og bryggerhus. Det ga også husene en ny form, med moteriktig langfasade mot sjøen.⁷⁴ På Merdø finner vi alle disse tre formene for bryggerhus på 1700-tallet.

I Boel Larsdatters bryggerhus på østre Merdø (1718), som var et eget hus, var det både skorsten, bakerovn og bryggerkjele. Her var et bryggerkar på 3 tønner rom, et mindre kar og et baketrau. Over bryggerhusene var det ofte loft, som kunne være uinnredet, til oppbevaring av korn eller til beboelse.⁷⁵ Peder Torckelsen (1721) hadde kammers med skorsten og «tillagt svale» på bryggerhuset.

Jens Nielssøn Merdø på østre Merdø (1708) hadde et bryggerhus «ved stuehuset» som var et *flyttet hus*. Det inneholdt skorsten og kobberkjele, og over var et «øde kornloft». Jens Nielssøns sønn, Niels Jensens hus (1754) hadde en sval til bryggerhuset, noe som antakelig vil si et bryggerhus som var satt inntil huset med en svalgang utenfor og med egen inngang. Her var en skorsten, både en innmurt kobberkjele og

Fra bryggerhuset på Merdøgaard museum.

Foto: Hilde L. Austarheim 2017.

Fjøset på Merdøgaard ligger bak hovedbygningen.

Foto: Karl Ragnar Gjertsen.

AAKS.DF.2012.05.131.

en jerngryte og hele to bakerovner! Bryggerhuset var også utstyrt med en brennevinskjele, brennevinstønne, flere øltønner og ankere, og han hadde stor kreditt hos en kjøpmann i Arendal. Kanskje drev han både handel og også skjenkestue?

Uthus, sjøboder, brygger og hager

På 1700-tallet hadde strandsitterne på Merdø følgende uthustyper: Fjøs med høyløe eller trev over, vedbod/vedskjul, svinhus,⁷⁶ kjølne (tørkehus)⁷⁷ kålhus og sjøbod med bolverk og brygge. Uthusene kunne være uten kledning⁷⁸ eller være delvis kledt, og de hadde gjerne hon- eller bordtak lenger fram i tid enn våningshusene, før de fikk tegl.⁷⁹ Gjertrud Erichsdatters fehus var tekt med stein i 1739, men i mannen Aslach Nielsens skifte i 1750 var det tekt med honer.

Mathias Guttormsøn (1698) på vestre Merdø hadde både «Eet liidet Fæhuus, med Een baass udj, og Eet lidet træff ofuen ofuer» som var «tægt med Vragebord» og et lite fehus av furulaft med seks omfar. Marthe Olsdatter (1714) hadde «Vragebord» oppbevart i uthuset. Reier Christensøn (1699) på midtre Merdø hadde «et lide Fæhuus til tvende Kiør med en liden Løe oven over». Brynnild Hanssøn (1704) på østre Merdø hadde et fehus med trev som var tekt med bord og honer. Her hadde han «1 Nye Ryslæders Mands-Sadell med Hofue-tøy og tømmer til Bissel» til 4 riksdaler. Det er vel tvilsomt om Brynnild fikk noe videre bruk for salen sin eller seletøyet sitt på den lille øya Merdø, men han eide også eiendom på Skare på Tromøy. I skiftet etter en senere eier av samme eiendom, Øven Halvorsen i 1758, står det om uthusene: «aparte er et Fæhus tægt med

Sjøboder i Fram-Merdø.

Foto: Hilde L. Austarheim 2011.

Tømmerkjernen i Merdøgaards sjøbod er laftet av gjenbruksmaterialer. Salteboden i sjøboden er uten vinduer. Her ble det oppbevart mat, og her foregikk slakting. Flere stokker har dekormaling fra et tidligere hus, kanskje en sal, satt vilkårlig opp da de ble gjenbrukt. Her ser vi dekorerte stokker som er gjenbrukt da boden ble bygd. Foto: Karl Ragnar Gjertsen. AAKS.DF.2007.02.

teigl og Ved siden Et Brynnild tilbygt Svin Huus og Ved Skiul tægt med bord.» Halvor Erichsen (1729) hadde et bryggerhus hvor den ene delen av taket var tekt med tegl og den andre siden med bord. Fjøset hans hadde løe og var tekt med hon. En nyere uthustype finner vi i skiftet etter Peder Olsen på midtre Merdø (1815). Uthuset var sekslaftet og inneholdt både vedskjul, løe og fjøs.

Brygger og bolverk var ofte delt mellom flere eiendommer.⁸⁰ Sjøbodene kunne ligge helt nede ved bryggene tilgjengelige fra sjøen eller lenger inn på land. Lars Tjøstelsens sjøbod ble kalt båthus i 1776. Sjøbodene inneholdt båter med seil og utstyr, fiskeredskaper og forskjellige byggematerialer og andre redskaper. Over var det loft, og også disse kunne bli brukt til kornlager.⁸¹ Om Hans Iversens sjøbod står det i skiftet fra 1730: «Ved stranden en gammel Søebod af Elde og forraadelse mesten deels paa fald, Bryggen og Billverket Til deels bortfløden, og til deels forraadnet.»

Mette Herlofsdatters sjøbod (Merdøgaard) var ny og hadde tegltak og kledning som var malt rød i 1769. I den østre enden var en vedbod og over et vel innredet loft. Denne sjøboden er eksempel på en sjøbod som også inneholdt rom tilknyttet matproduksjon og oppbevaring. Fjøset med løe over hadde tegltak og rødmalt kledning på østre vegg.

Kartet fra 1799 viser flere avgrensede urtehager, flest på østre Merdø. I flere av skiftene er det også nevnt «Indplantet Kaalhave» og/eller urtehage. Brynnild Hanssøns skifte (1704) nevner «Huuse med tilhørende 2de Haver, nemlig En Urte og En Kaalhave.»⁸² Søren Pedersøn (1696) hadde et kålhus av bjelker, og Anne Hansdatter (1709) hadde et lite opptømret kålhus. Naboeiendommen (Merdøgaard) beskrives med en nyanlagt lysthage omgitt av et rødmalt plankegjærde, to avdelte urtehager og lysthus i Mette Herlofsdatters skifte. To skifter fra midtre Merdø nevner hager

Rulleboder i sjøboden til Merdøgaard museum.

Foto: Karl Ragnar Gjertsen.

AAKS. DF. 2007.02.

innhegnet med steingjerde.⁸³ Tønnes Aanense (1791) og Birgithe Sørensdatter (1814) på vestre Merdø hadde urtehage, og i Maren Christensdatters skifte (1779) nevnes tilhørende kålhage helt vest på Kamperhaug.

Oppsummering

Verdien for husene på Merdø lå godt over strandsitterhusene i Nedenes i 1661. Skiftematerialet fra perioden 1696-1800 viser at den vanligste hustypen på Merdø var mindre våningshus med 2-romsplan, gjerne med svalgang foran inngangen med trapp. Husene var laftet og fikk tidlig tegl på taket. Det er funnet et eksempel på «jordtak». Etter hvert fikk tømmerveggene kledning på hele huset. Husene fikk tidlig jernovner.

De tidligste skiftene viser lite spesialisert rom- og funksjonsdeling i våningshuset. Stue med skorsten og seng og et kjøkken/kammers med skorsten dekket primærbehovene for varme, søvn og matlaging. Seng i kjøkkenet framstår et som alderdommelig trekk her i kystområdene i overgangen fra 1600- til 1700-tallet. Tidlig møblering besto av kistebenker, slagbenker, skiver, slagbord og enkelte stoler og bord, i tillegg til «naglefaste» senger og skap. Etter hvert gikk en over til jernovner i alle rom, unntatt i kjøkkenet og bryggerhuset, der det åpne ildstedet ble beholdt til matlaging.

Kjøkkenet og bryggerhusfunksjoner var i flere tilfeller delt mellom våningshuset og eget bryggerhus. Utviklingen gikk fra egne, frittstående bryggerhus til bryggerhus bygd inntil våningshuset, til bryggerhus som en integrert del av det større, sammensatte huset. Både bryggerhusene og sjøbodene kunne bli brukt til lager for næringsvirksomhet som handel og skjenkestue. Mat ble oppbevart i spiskammers både i 1. og 2. etasje og

Kornloftet over salteboden i Merdøgaards sjøbod inneholder tre store byrer for korn og mel, og her er også håndkvern.

Foto: Karl Ragnar Gjertsen.

AAKS.DF.2007.02.

Utsnitt østre og litt av midtre Merdø, tegnet av Thomas Bast Flinthoug i 1799. Her ser vi hustomter, hager og engområdet rundt.
AAM.M.0126.

Finnur Magnussensons akvarell «Mardow No 2» fra midtre Merdø datert 8. august 1801. Her er både større, rektangulære hus med to piper og tre hus med gavlen mot sjøen i midten. I tettbebyggelsen her holdt Giert Sørensen gjestgiveri midt på 1600-tallet. I 1696 var det tidligere gjestgiveriet eid av Søren Pederssøn, i tillegg til eiendommen han bodde på. Flere av Sørensen brødre hadde nabohus her på midtre Merdø. Det tidligere gjestgiveriet ble betegnet som «aldeles forraadned», og «lodd-eierne» ville ikke at noen fremmede skulle bebo eller bygge der. Kanskje lå det for nærmere husene deres? Huset hadde bare en verdi av 5 riksdaler for tømmeret, et usedvanlig stort verdifall fra 140 riksdaler i 1661, bare 35 år tidligere.

Arkiv: Det kgl. bibliotek, København.

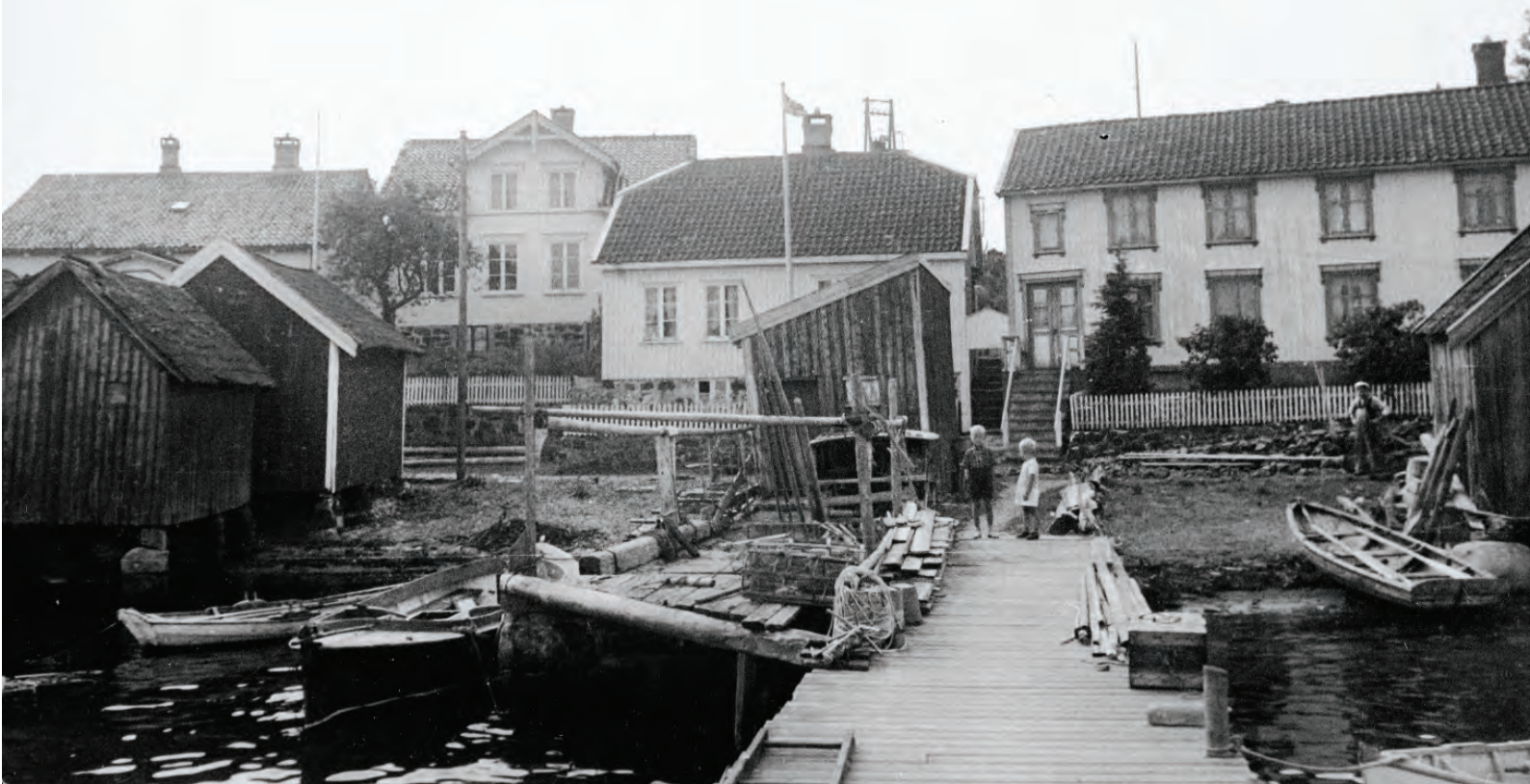
i svalgangen og unntaksvis i kjellere under huset. Mer vanlig var oppmurte kjellere med tak inntil huset. Det er også funnet et eksempel på et nybygd, frittstående stabburslignende hus i et skifte fra 1700.

Sengene sto naturlig nok både i stuen og i kjøkkenet/kammerset i de eldste husene. Husene fikk etter hvert faste sengesteder på loftet, og det ble i mange tilfeller påbygd sengekammers med egne ildsteder. Stue- og kjøkkenfunksjonene nede ble da mer rendyrket. Sengekammersene kunne ha «øde loft» over eller innredede loftskammers. Dette

gjaldt også de frittstående bryggerhusene, og også her er det eksempel på tilbygd svalgang. Også bryggerhus og oppmurte kjellere kunne ha sengekammers over.

Skiftematerialet gir interessante opplysninger om husenes utforming, men gir ikke beskrivelse av husenes oppbygging i 2. etasje og takform. I blant nevnes vinduer i loftsetasjen eller loft over loftsetasjen, noe som tyder på at det dreier seg om nedeneskystens tradisjonelle gavlhus. Ved å følge generasjonene i samme hus gjennom skiftematerialet, kan vi se hvordan husene ble påbygd og forbedret. Den vanligste måten å bygge på huset, var å sette et kammers eller et bryggerhus, eventuelt også med kammers over, inntil huset. Det går ikke fram av beskrivelsene i skiftene

om disse ble tilbygd inntil den tidligere ytterveggen eller om huset fikk en tverrsval og en ny laftekjerne.

Etter hvert ble det bygd flere større, sammensatte våningshus, som også inneholdt bryggerhus eller en ekstra stue (dagligstue). Det var, naturlig nok, skipperne og losoldermennene som bygde de største husene. Våningshusenes 2. etasje fikk sal, et representativt rom med flere vinduer, himmelsenger, speil, bilder på veggen, skap, ur, løse møbler og verdifulle, innførte gjenstander på 1700-tallet.

Merdø hadde en førende byggeskikk på 1600- og utover 1700-tallet, nemlig *mindre hus med 2-romsplan*, som sannsynligvis oftest var gavlhus, slik vi kjenner denne hustypen fra bevarte bygninger. Nye husformer ble utviklet ved påbygging av eldre hus. Gavlhuset ble påbygd i bredden, til *hus med 3-romsplan*, mens andre hus med 2-romsplan ble påbygd i lengden med svalgang imellom.

Uthusene ble lavere prioritert, og de er i mange tilfeller betegnet som «forraadnede» eller «brøstfældige». Takene var tekt med hon- og bordtak lenger fram i tid før de fikk tegltak, og de sto lenger upanelt. Skiftene gir som oftest få opplysninger om uthusenes innredning. Vi ser også eksempler på gjenbruk i materialer, i form av flyttede hus og bruk av vrakbord i uthustak. I siste halvdel av 1700-tallet har vi eksempler på at skipperne bygde større uthus og sjøboder med flere funksjoner og også

Midtre Merdø midt på 1900-tallet. De to husene til venstre gikk med i brannen i 1871 og ble bygd opp igjen og lagt lenger bak.

Arkiv: AAM.18005.

Familien Larssøns hus ca. 1900,
Merdøgaard museum fra 1930.
Foto: Henrichsen, Barbu, Arendal.
AAM.M.1081.

en lysthage og lysthus. Tidligere var hagene beskrevet som kålhage og urtehage.

Uthavnas beliggenhet med stadige impulser fra det internasjonale sjøfartssamfunnet førte til at nye kulturtrekk raskt ble plukket opp på Merdø. I den undersøkte perioden ser vi store endringer fra 1600-tallets enkle hus med skorsten som ildsted og veggfast innredning til hus med jernovner, løse møbler og tekstiler. Utover 1700-tallet ble det bygd større, sammensatte hus med to etasjer, flere og større vinduer med mer spesifiserte funksjoner, representative rom og gjenstander påvirket av kontakten med utlandet. Eldre kulturtrekk ble forlatt langs kysten, men ble bevart i flere hundre år i bygdene i innlandet.

På grunn av den helt dominerende maritime næringsstrukturen i uthavna Merdø og det begrensede jordbruksarealet, var sjøbodene viktige, de kombinerte fjøsene med høyløer små, og staller var helt fraværende. På 1600- og begynnelsen av 1700-tallet føyer byggeskikken på Merdø seg inn i det mønsteret vi ellers finner langs Nedeneskysten. Utover på 1700-tallet preges bebyggelsen her av at flere familier blir formuende, noe som avspeiles i stadig mer standsmessige hus, i større grad enn i omkringliggende uthavner og strandsteder.⁸⁴

Noter

- 1 Et eksempel på dette er Allart van Everdingens akvarell fra Risør i 1644, gjengitt bl.a. i Ulf Hamran, I sørlandshuset, 1985, 10.
- 2 Ulf Hamran, 1977, 378 og 382 og Ulf Hamran, Om byggeskikken på Sørlandet, 1985, 107.
- 3 Eilert Sundt 1976, 193.
- 4 Grimstad bys historie bd. 1, 1927, 84, 93, 95 og 99.
- 5 Se Ulf Hamran, I sørlandshuset, 1985, 13.
- 6 Ulf Hamran 1977, 384-386.
- 7 Gavlhuset er også kalt gavlfasadehuset. Eirik Knudsen mener at husets hovedfasade er den fasaden som har flest vinduer, ifølge upublisert manus. Når vinduene ble lagt i gavlen fikk en lys inn også i loftsetasjen uten full høyde.
- 8 Ulf Hamran 1977, 384-386, Ruth Hamran 1991, 13-14 og 19, Eirik Knudsen 1998, 18.
- 9 Eirik Knudsen 1998, 17.
- 10 Se fotografi fra Biestø i Øyestad i Ulf Hamran 1977, 385.
- 11 Eirik Knudsen 1998, 19.
- 12 Denne grunnformen kalte Eilert Sundt den akershusiske stueform, og han knytter den til overgangen fra åre til peis. Peisen muliggjorde oppvarming av mer enn én etasje, se Ulf Hamran 1977, 376.
- 13 Eilert Sundt 1976, 189-194.
- 14 Ulf Hamran 1977, 388.
- 15 Hilde L. Austarheim 2012, 138.
- 16 Et saltak er tak med to skråstilte flater, mens et valmtak skråner jevnt ned til alle fire sider.
- 17 Nedenes 1, Statens kartverk. Hele kartet er gjengitt bl.a. i Hilde L. Austarheim 2013, 153-154.
- 18 Hilde L. Austarheim 2013, 156-157.
- 19 Se Hilde L. Austarheim 2011, 121-124.
- 20 Rapport NIKU – bygninger og omgivelser, nr. 22/2008, 27.
- 21 Se Hilde L. Austarheim 2013, 155 og 158.
- 22 Eirik Knudsen, Byggeskikken langs Nedeneskysten, upublisert manus.
- 23 Ulf Hamran, Om byggeskikken på Sørlandet, 1985, 105.
- 24 Ingeborg Fløystad 2007, 293.
- 25 Landkommisjonen 1661. Strandsittere er et begrep brukt i gamle kilder og kan generelt betegne folk som bodde i kystområdene. Begrepet kan også betegne husmenn uten jord, ofte folk som bygslet jord, men eide sitt eget hus.
- 26 Jens Nielsson Merdø 1708. Jens Nielsson var sønn av Niels Stiansøn.
- 27 Bolverk var kraftige tømmerstokker lagt i firkanter og boltet eller laftet sammen og lagt lagvis med stein, brukt som fundament for brygger.
- 28 Marthe Olsdatter 1714, Sigrid Gjeruldsdatter 1756, Aslach Hansen 1764, Lars Tjøstelsen 1776, Petronelle Christensdatter 1787.
- 29 Brynnild Hanssøn 1704, Boel Larsdatter 1718, Anders Liødesen 1773, Lars Tjøstelsen 1776.
- 30 Ifølge Eirik Knudsen er dette svært sjeldent.
- 31 Et sammensatt hus er et hus satt sammen av eldre og enklere husformer, ifølge Eilert Sundt 1976, 190.
- 32 Bygningshistoriske undersøkelser i 2008 utført av NIKU viser at tømmeret i hele huset er hogd 1726- 1730-31. Skiftematerialet fra østre Merdø viser ellers mindre hus med 2- eller 3-romsplan.
- 33 Husene er ikke beskrevet i skifter før Mette Herlofsdatter i 1769. Det ble ikke skiftet etter Jacob Larssøn og Edel Nielsdatter, eiendommens eiere fra 1781.
- 34 Dette var sannsynligvis den tidligere Tollboden, løpenr. 304, bnr. 16. Kalveskinn var en måleenhet for matrikkelskylden, for skattlegging av den enkelte eiendom, og viste eiendommens verdi utfra beregnet avkastning. Matrikkelskylden her var satt i huder og skinn. Merdø hadde en verdi på ½ hud = 6 kalveskinn. De fleste eiendommene hadde en skyld på ¼ kalveskinn.

- 35 Se Ulf Hamran 1977, 388-390, Ulf Hamran, I sørlandshuset, 1985, 39-42 og NIKU-rapport 2008, 28. Ulf Hamran mener at skippere og bønder bygde midtgangshus med saltak.
- 36 Se Hilde L. Austarheim, De fattige fiskerfolck på Merdø, Agderposten 31. juli 2019.
- 37 Niels Aanonsen 1777. Også Knut Knutsen Færrevig 1783.
- 38 Kove betyr her sannsynligvis et lite kammers.
- 39 Tønnes Aanonsen 1791.
- 40 Honved er det ytterste bordet i tømmerstokken, som da er rund på den ene siden.
- 41 Ulf Hamran 1977, 379 og Ulf Hamran, I Sørlandshuset, 1985, 19. Et åstak består av tømmerstokker (åser) som hviler på de laftede gavlveggene.
- 42 F. eks. Gjertrud Asbiørnsdatter 1739.
- 43 Reier Christensøn 1699, Gjerulld Jonsøn 1699, Knut Knutsen Færrevig 1783.
- 44 Mathias Guttormsøn 1698.
- 45 Anders Liødesen 1773.
- 46 Tore Drange, Hans Olaf Aanensen m.fl., 1996, 19, 363.
- 47 Gjerulld Jonsøn 1699, Anne Hansdatter 1709, Hans Aslachsen d.e. 1736.
- 48 Ulf Hamran, I sørlandshuset, 1985, 13.
- 49 Ibid., 14 og Tore Drange, Hans Olaf Aanensen m.fl., 1996, 254.
- 50 Reier Christensøn 1699, Jens Nielssøn Merdø 1708, Stian Gunderson 1709.
- 51 Dette var sannsynligvis et av de to husene til faren, Peder Jørgenssøn, nevnt i Landkommisjonen 1661.
- 52 Hans Iversen 1730.
- 53 Mathias Guttormsøn d.y. 1698, Mathias Pederssøn og Gunborg Stiansdatter 1700, Liøde Olsen 1717 (salgskontrakt), Hans Iversen 1730, Tjostel Svendsen 1730, Hans Aslachsen d.e. 1736, Berte Aslachs datter 1744 og Peder Madsen 1727 og videre til 1775.
- 54 Et eksempel på dette er Peder Olsens skifte i 1815, hvor det står det at huset inneholder fire jernkakkelovner, hvor én er en 3 etasjes ovn, to er i 2 etasjer og én er en enkelt ovn.
- 55 Reier Christensøn 1699, Jens Nielssøn Merdø, 1708, Anne Hansdatter 1709, Stian Gunderson d.y. 1709. Ifølge Pehr Kalm, gjengitt i Grimstad bys historie, bd. I, 1927, 94, sto disse sengene i en stor åpning mellom stuen og kjøkkenet, og de så ut som skap fra sidene.
- 56 Jens Nielssøn Revesand 1714, Anne Hansdatter 1709, Karen Thomasdatter 1721, Tjostel Svendsen 1730, Jens Nielsen 1763.
- 57 Mette Jansdatter Lind 1720, Karen Halvorsdatter 1757.
- 58 Anne Hansdatter 1709, Karen Thomasdatter 1721, Hans Aslachsen d.e. 1736.
- 59 Jens Erichsen 1764, Tønnes Aanonsen 1791, Nils Schold og Asaille Christensdatter 1805.
- 60 Ommund Larsen 1809.
- 61 Gjerulld Jonsøn 1699, Liøde Olsøns/Peder Torckelsens andre hus 1721, Halvor Erichsen 1729, Tjostel Svendsen 1730 og Aslach Nielsen 1750. Som nevnt hadde Anne Hansdatter (1709) seng i sitt «kammers», som må ha fungert som kjøkken.
- 62 Anne Hansdatter på østre Merdø var gift med Niels Thommessøn (skifte 1675), sønn av Thommes Madssøn.
- 63 Roskap er hjørneskap.
- 64 Stian Gunderson d.y. 1709, Mette Jansdatter Lind 1720.
- 65 Søren Pederson 1696, Brynnild Hanssøn 1704, Birgithe Sørensdatter 1814.
- 66 Jens Nielssøn Merdø 1708, Kirsten Jensdatter 1712, Boel Larsdatter 1718, Mette Jansdatter Lind 1720, Dorthe Nielsdatter 1754.
- 67 Mathias Pedersøn og Gunborg Stiansdatter 1700.
- 68 Se Eilert Sundt, 1976, 189. Sundt beskriver en kove som et innelukket rom for kjellerlemmen inne i stuen. Ordet kove blir ellers brukt om et lite rom innenfor stuen, brukt som soverom, kårstue eller til oppbevaring, altså et kammers. Ifølge Eirik Knudsen 1998, 17 blir begrepet «kåve» brukt om et kammers i tillegg til stuen i husene med 2-romsplan. Tidlig på 1700-tallet ble kåven kalt kjøkken.

- 69 Jens Nielssøn Merdø 1708, Marthe Olsdatter 1714.
- 70 Peder Madsen 1727.
- 71 Søren Pedersøn 1696, Anne Hansdatter 1709.
- 72 Anne Hansdatter 1709, Stian Gundersøn d.y. 1709, Hans Iversen 1730, Hans Aslachsen d.e. 1736.
- 73 Øven Halvorsens skifte 1758 viser også vinduer med gardiner og omheng med kapper for senger i stuen og i kjøkkenkammerset. Også i Lars Andersen og Inger Poulsdatter 1806 og Anne Kirstine Knudsdatter 1809.
- 74 Ruth Hamran 1991, 20-21.
- 75 Hans Iversen 1730, kammers med skorsten og fast sengested.
- 76 Peder Torckelsen 1721, også på Liøde Olsøns tidligere eiendom (Peder Torckelsens skifte).
- 77 Søren Pedersøn 1696, Anne Hansdatter 1709, Peder Torckelsen 1721, også på Liøde Olsøns tidligere eiendom (Peder Torckelsens skifte).
- 78 Jens Nielssøn Merdø 1708, Maren Christophersdatter 1720, Karen Pedersdatter 1769.
- 79 Mathias Pedersøn og Gunborg Stiansdatter 1700, Jens Nielsen Merdø 1708, Stian Gundersøn d.y. 1709, Maren Christophersdatter 1720, Aslach Nielsen 1750, Dorthe Nielsdatter 1754, Niels Jensen 1755.
- 80 Mathias Pedersøn og Gunborg Stiansdatter 1700, Brynnild Hanssøn 1704, Jens Nielssøn Merdø 1708, Anne Hansdatter 1709, Stian Gundersøn d.y. 1709, Ole Svendsen 1715, Peder Christensen 1764, Børge Erichsen 1780.
- 81 Mette Jansdatter Lind 1720.
- 82 Også nevnt i senere eier Øven Halvorsens skifte i 1758. Kålhage også i Peder Madsen 1727, Hans Aslachsen d.e. 1736, Christen Reiersen 1754, Birgithe Sørensdatter 1814.
- 83 I Karen Halvorsdatter 1757 nevnes den «med Steen omgierdede Kaalhave» og i Børge Erichsen 1780 nevnes «En med Steen Muur indhegnet Hauge».
- 84 Denne konklusjonen baserer seg på Eirik Knudsens undersøkelser av byggeskikk på grunnlag av skiftemateriale langs hele Nedeneskysten.

Kilder

Det kongelige bibliotek i København:

Finnur Magnussøns akvareller fra Merdø, 1801.

Digitalarkivet /Statsarkivet i Kristiansand:

Bringsvær og Sand skifteprotokoller (nr.):

Søren Pedersøn, 25.-26. mai og 3. juni 1696, nr. 1, 1698-1701, 277b-289b.

Arendal byfogd, skifteprotokoller (nr.):

Mette Jansdatter Lind, skifte 6. desember 1720, nr.1b, 1718-1725, 228-233.

Nedenes skifteprotokoller (nr):

Mathias Guttormsøn, 30. mai 1698, nr. 1 1698-1701, 20a-23b, Reier Christensøn, 23. mai 1699, nr. 2, 1698-1701, 349-351b, Gjeruld Jonson, 24. mai 1699, nr. 3, 1700-1708, 365b, nr. 1, 1698-1701, 365b, Mathias Pedersøn og Gunborg Stiansdatter, 30. mars 1700, nr. 2 1698-1701, 269a-274b, Brynnild Hanssøn Skare, 10. desember 1704, 22. februar 1706, 7. februar 1707, 17. mars 1708, nr. 3, 1700-1708, 233, 433, nr. 4 (Tromøy), 1702-1709, 78, 93, 87 og 99b, Jens Nielssøn Merdø, 4. august 1708, nr. 5, 1707-1711, 170a-172a, Anne Hansdatter Skare, 4.-5. desember 1709, nr. 5, 1707-1711, s 346b-347a, Stian Gundersøn d.y., 6. desember 1709, nr. 5, 1707-1711, 349a-349b, Kirsten Jensdatter, skifte 23. juni 1712, nr. 6, 1711-1714, 79 b-83a, Marthe Olsdatter, 26. september 1714, nr. 6, 1711-1714, 372b-378b, Jens Nielsen Revesand, 27. september 1714, nr. 6, 1711-1714, 15b-17a, Ole Svendsen, 12.-13. juli 1715, nr. 7, 1714-20, 29b-30a, Boel Larsdatter, 12.-13.

september 1718, nr. 7, 1714-1720, s 126a-126b, Maren Christophersdatter, 7. juni, 22. juni og 28. august 1720, nr. 8, 1718-1725, 157b-159b, Peder Torckelsen, 6., 7. og 8. februar 1721, nr. 8a, 1718-1725, 93a-96b, Karen Thomasdatter, 18. september 1721, nr. 8, 1718-25, 113b-114b, Peder Madsen, 19. august 1727, nr. 9, 1722-1727, 430, Peder Guttormsen, 28. juni 1728, skifteprotokoll nr. 10, 1727-30, 29a-30a, Halvor Erichsen, 17. januar 1729, nr. 10, 1727-1730, 89-91, Hans Iversen, 22. april 1730, nr. 10, 1727-1730, 331b-333b, Tjøstel Svendsen, 27. november 1730, nr. 11, 1730-1731, 402a-403b, Hans Aslachsen, 13. desember 1736, nr. 13, 1734-1737, 284b-285a, Gjertrud Asbiørnsdatter, 22. januar og 2. mars 1739, nr. 14a, 1737-1741, 72b-73a, Berte Aslachsatter, 8. april 1744, nr. 17, 1744-1749, 16a-16b, Aslach Nielsen, 20. februar 1750, nr. 18, 1749-1755, 124b-125a, Dorthie Nielsdatter, 25. september 1754 og 21. januar 1755, nr. 18, 1749-1755, 694, Christen Reiersen, 26. september 1754, nr. 18, 1749-1755, 666a-666b, Niels Jensen, 8. september 1755, nr. 19a, 1755-1760, 81b, Sigrid (Siri) Gjeruldsdatter, 28. februar 1756, nr. 19, 1755-1760, 120b, Karen Halvorsdatter 18. februar 1757, nr. 19, 1755-1760, 245b-246a, Øven Halvorsen Sperevig, 30. september 1758, nr. 19, 1755-1760, 498b-501b, Jens Nielsen, 13. april 1763, nr. 20, 1760-1763, 614, Jens Erichsen, 6. april 1764, nr. 21, 1763-1767, 99b-101a, Peder Christensen, 21. desember 1764, nr. 21, 1763-1767, s 360b-361b, Aslach Hansen, 21. desember 1764, nr. 21, 1763-1767, 359b-360a, Mette Herlofsdatter, 18. august 1769, skifteprotokoll nr. 22a, 1767-1772, 464a-467b, Karen Pedersdatter, 7. oktober 1769-19. mai 1770, nr. 22b, 745b-746a, Torgje Nielsen, 8. april 1772, nr. 22b, 870b-871a, Jens Jensen, 18. desember 1772, nr. 22b, 945b, Anders Liødesen, 14. desember 1773, nr. 24, 1775-1779, 147b-150a, Lars Tjøstelsen, 9. september 1776, nr. 23a, 1772-1780, 359b-261a, Niels Aanonsen Bratteklev, 13. oktober 1777, nr. 23a, 1772-1780, 470a-471b, Maren Christensdatter, 2. august 1779, nr. 25, 1779-1783, 21a-22b, Børge Erichsen 3. februar 1780, nr. 25, 1779-1783, 235a-239a, Knud Knudsen Færrevig, 24. oktober 1783, nr. 25, 562b-566a, Petronelle Christensdatter, 16. januar 1787, nr. 26, 1783-1788, 630b-632b, Tønnes Aanonsen, 17. februar 1791, nr. 28, 1791-1796, 154b-155b, Aasille Christensdatter og Nils Schold, 13. desember 1805, nr. 35, 1804-1808, 524b-527a og nr. 36, 1806-1823, 15b-16b, Søren Hansen og Anne Sørensdatter, 29. mai 1806, nr. 35, 361a-364a, 6. februar 1807, nr. 36, 1806-1823, 7a-8a, Lars Andersen og Inger Poulsdatter, 3. september 1806, nr. 35, 1806-1823, 9b-10a og 470-476a, Anne Kirstine Knudsdatter, 14. april 1809, nr. 36, 1806-1823, 37a-38b, Ommund Larsen og Anne Friedrichsdatter, 13. juli 1809, nr. 38, 1807-1812, 196a-196b, Birgithe Sørensdatter og Anders Olsen, 13. august 1814, 23. januar 1815, 4. april 1816, nr. 39, 1812-1816, 531a-535b, nr. 36, 1807-1823, 105a, Peder Olsen, 9. juli 1815, nr. 39, 1812-1816, 447-449a.

Aust-Agder museum og arkiv KUBEN:

Borgere og strandsittere i Nedenes østre skriveri Landkommisjonen 1661, *var den 3., 4., 5. Aprilis forftaeret udj Mardøe, Gjosøe, Øster Sandvigen, Thorgiusholmen, Arendal og Næskilen*, side 13-14 (kopi).

Thomas Bast Flinthougs kart over Merdø 1799, AAM.M.0126.

Litteratur

Austarheim, Hilde L. Menneskene på Merdø på 1800-tallet. *Aust-Agder-Arv* 2011, 108-185.

Austarheim, Hilde L. Loser, sjøfolk og en «Dandseværtinde» : befolkningsutvikling og yrkesfordeling på Merdø. *Aust-Agder-Arv* 2012, 136-189.

Austarheim, Hilde L. Den gamle uthavna Merdø. *Aust-Agder-Arv* 2013, 130-183.

Christensen, Arne Lie. *Den norske byggeskikken : hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*. Oslo, Pax Forlag AS, 1995.

Drange, Tore, Hans Olaf Aanensen og Jon Brønne. *Gamle trehus : historikk, reparasjon og vedlikehold*. Oslo, Universitetsforlaget, 1996.

Fiane, Einar. Merdøgaard : hva oppmålingstegningene forteller. *Aust-Agder-Arv* 1957, 52-56.

Flyen, Anne-Carhrine, Jan-Michael Stornes og Lars Jacob Hvinden-Haug. Merdøgaard i Aust-Agder, Tilstandsvurdering av hovedbygningen, dendrokronologiske undersøkelser og bygningshistorisk analyse. *Rapport NIKU – bygninger og omgivelser*, nr. 22/2008.

Fløystad, Ingeborg. *Agders historie 1641-1723*. Bergen, Agder historielag, 2007.

Gjertsen, Karl Ragnar. Sjøboden på Merdøgaard restaureringsprosjekt i 2008. Aust-Agder kulturhistoriske senter 2008. (utrykt, upaginert)

Grimstad bys historie, bd 1. Grimstad bymuseum, 1927.

Hamran, Ruth. Søsterkake og bakerovn. *Aust-Agder-Arv* 1991, 14-22.

Hamran, Ulf. Sørlandets bygningskultur. Agder, *Bygd og by i Norge*, red. Alv Kristiansen.. Oslo, Gyldendal, 1977, 375-405.

Hamran, Ulf. *I sørlandshuset : hus, interiør og inventar 1650-1910*. Oslo, C. Huitfeldt forlag, 1985.

Hamran, Ulf. Om byggeskikken på Sørlandet : materialer, utviklingen og forskningen. Red. Nanne Engelbrektsson. Västkustens bebyggelse, *Bebyggelseshistorisk tidsskrift* nr. 10, 1985.

Knudsen, Eirik m. fl. *Flosta bygdebok II. Gårder, bruk og beboere*. Bind 3. Flosta historielag 2014.

Knudsen, Eirik. Gavllhus og Nedeneshus. *Fortidsvern* nr. 3, 1998, 17-19.

Ljøstad, Marit Mørck. *Strandstedet Barbu i forrige århundre : bebyggelse og sosiale forhold*. Magistergradsavhandling i etnologi ved Institutt for folkelivsgransking, Universitetet i Oslo, våren 1977.

Norsk lokalhistorisk institutt. *Skiftene som kilde – en artikkelsamling*. Skrifter fra NLI nr. 31, Oslo 1996.

Sundt, Eilert. *Om bygnings-skikken på landet i Norge*. Verker i utvalg 6. Oslo, Gyldendal, 1976. 1. utgave 1862.

Stor takk til arkitekt Eirik Knudsen, Narestø, som har gitt meg innblikk i et større materiale og delt sin kunnskap om eldre bygninger!